

60år av radikalism Liberala Studentförbundets historia 1947-2007

Patrick Krassén
Erik List

60 år av radikalism

Liberala Studentförbundets historia 1947-2007

liberala
studenter

60 ÅR AV RADIKALISM

PATRICK KRASSÉN | ERIK LIST

60 år av radikalism

*Liberala Studentförbundets
historia 1947–2007*

liberala
studenter

© Respektive författare, Liberala studenter 2007
Grafisk form och sättning: Instant Book

Liberala studenter
Box 2253
103 16 Stockholm

Tryck: Instant Book, Stockholm 2007

Innehåll

Inledning 7

Förord 9

Bakgrund 11

1947–64:

Uppstart, skrifter och Tingsten 12

1964–73:

Provokationer, radikalisering och vänsterdrift 29

1973–81:

Återstart, kårarbete och nya frågor 41

1981–91:

Partiledarbyte, förlust av kåren och avmattning 47

1991–2001:

Övergång till LUF-nätverk, omorganisering och ny roll 51

2001–07:

Tillväxt, internationalism och valkampanj 57

Efterord 61

Ordförandelängd 66

Inledning

I år är det 60 år sedan Sveriges Liberala Studentförbund bildades. Organisationen, och dess efterföljare Liberala Studentförbundet och Liberala studenter, har varit en viktig del av den liberala rörelsen i Sverige. I många viktiga frågor har förbundet gått i framkant i debatten, och många personer som senare nått viktiga positioner har börjat sin bana i förbundet.

Föreliggande skrift är ett försök att teckna organisationens historia, eller i alla fall de viktigaste delarna av den. Idén till denna skrift föddes i början av 2006, och vi har arbetat med att samla information om förbundets historia i drygt ett år.

Sedan början av 1960-talet finns ingen samlad historieskrivning över förbundet, och det saknas arkiv över handlingar efter 1972. Mycket information saknas således, och det är möjligt att vissa händelser förbigåtts. Den som har information, handlingar, pressklipp, bilder eller annat av intresse rörande förbundets historia får gärna kontakta oss. Förhoppningsvis kan vi därigenom i kommande upplagor bygga på innehållet med ytterligare fakta.

Vi önskar med detta trevlig läsning.

Stockholm, oktober 2007

Patrick Krassén & Erik List

Förord

Du håller i din hand en tillbakablick på sextio år av liberalism ur ett studentperspektiv. Det ursprungliga SLS, grundat 1947, har genomgått flera namnbyten och förändringar, men en nästan obruten linje löper genom årtiondena fram till dagens Liberala studenter. Författarna har gjort ett hästjobb med att plöja igenom gamla skrifter och finna före detta medlemmar att intervjua, och resultatet har blivit över förväntan. En politisk och ideologisk organisation som LS behöver ett gott minne för att kunna välja väg inför framtiden.

Under en av många intervjuer inför denna bok sade en tidigare medlem: ”Det är lättare att vara liberal idag. Och samtidigt är det mycket svårare.” Det är uppenbart vad han syftade på. Sedan Liberala studentförbundets första årtionden har en ny syn på samhället gjort stora framsteg i nästan hela världen. Tanken att politiska metoder helt och hållet skulle kunna styra människan (och dess logiska konsekvens: att samhället är styrbart) har i stort sett övergivits. Den som i dagens debatt talar om individens värde och om att människor själva bör få bestämma över sina liv gör sig nästan skyldig till truismer. Inom hela den liberala rörelsen finns en känsla av att man seglar i medvind; enkelt, behagligt och inte särskilt dramatiskt.

Men det var inte länge sedan vinden blåste i annan riktning, och betydligt hårdare. När man läser denna bok slås man av den starka frihetliga övertygelsen hos de liberala studenter som

under femtio- och sextiotalet framsynt förespråkade ett federalt Europa, internationell frihandel och en mer tolerant hållning i sexual- och religionsfrågor. Ståndpunkterna var radikala, rönste stor uppmärksamhet och mötte starkt motstånd. Vurmandet för marknadsplanering och det tidiga sjuttioalets ökenvandring i vänsterpolitiken får vi samtidigt se som lärorika exempel på att det alltid är svårt att helt ifrågasätta de sanningar som för dagen dominerar tänkandet i det övriga samhället. En otroligt viktig fråga gör sig påmind: vilka är de nu gällande sanningar som med tiden kommer att vittra bort och försvinna?

Herbert Tingsten, som under lång tid var en centralfigur för studentförbundet, talade som bekant om "ideologiernas död". Till viss del fick han rätt. De politiska åsiktsskillnaderna blir allt mindre och att regera blir, som en ledarskribent nyligen så tids- typiskt uttryckte det, allt mer en fråga om kompetent management. Men kanske bör man se den liberala hållningen som en kompass snarare än en ideologi. Nittonhundralets totalitära is- mer har dött, men det kommer alltid att uppstå nya teorier om hur samhället ska formas ovanifrån, nya idéer om hur människor ska beskåras för att passa in i någon utopi. Motmedlet är ett ständigt ifrågasättande av dessa teorier, och en ständig lyhördhet för vad varje enskild människa vill istället för vad hon *borde* vilja. Ideologi eller ej, men det är en inställning som så gott som konstant har drivit Sveriges liberala studenter genom åren. Vinden har vänt förut, och den kommer att vända igen. Då gäller det att hålla ett öga på kompassen. Den här boken visar att det är möjligt.

Peter Giesecke

ORDFÖRANDE LIBERALA STUDENTER

Bakgrund

Innan Sveriges Liberala Studentförbund bildades 1947 fanns ett antal liberala och frisinnade studentklubbar runtom i Sverige. Mest känt är Verdandi, baserad i Uppsala, som grundades av Karl Staaff 1882 och länge var en plats för radikala idéer och diskussioner. Herbert Tingsten, Hjalmar Öhrwall, Knut Wicksell och Hjalmar Branting har alla varit medlemmar av Verdandi.

Liberala studentklubben i Göteborg hade bildats 1933. Även i Stockholm och Lund fanns det liknande sammanslutningar. En konferens hölls i Stockholm i november 1946 med avsikt att utmynna i en kommitté för bildandet av ett rikstäckande förbund för liberala studentklubbar. Vid konferensen deltog totalt ca 25–30 delegater, från Verdandi och de tre liberala studentklubbarna i Stockholm, Lund och Göteborg. Verdandis representanter klargjorde att föreningen ville förbli partipolitiskt obunden, och att den inte hade för avsikt att ingå i ett eventuellt kommande studentförbund. (En liberal studentklubb bildades sedermera i Uppsala 1947.) Kommittén som tillsattes skulle utarbeta stadgar för ett blivande liberalt studentförbund. Året efter samlades representanter för att bilda det liberala studentförbundet.

1947–64

Uppstart, skrifter och Tingsten

BILDANDE

Den 8 maj 1947 hölls det konstituerande årsmötet för Sveriges Liberala Studentförbund, på Stockholms högskola. Representeranter från klubbarna i Stockholm, Lund, Göteborg och Uppsala deltog. Utöver bildandet antog mötet en resolution som markerade liberalismens ställning gentemot socialismen respektive konservatismen, betonade vikten av ökad demokratisering av undervisningen och förordade en förkortad och effektiviserad värnplikt. Till förbundets förste ordförande valdes Per-Olof Hanson från Stockholm.

I februari 1948 anordnades den första kongressen efter bildandet. Närvaron av dåvarande sekreteraren i folkpartiets riksdagsgrupp, Olle Dahlén, också medlem i SLS, föranledde en häftig diskussion om förbundets ställning gentemot partiet. Frågan skulle komma upp många gånger under de kommande åren i förbundets historia. I anslutning till kongressen anordnades också de så kallade studiedagarna för första gången, ett arrangemang med föredrag och diskussioner kring politiska frågor. Studiedagarna kom att hållas årligen under 1950- och större delen av 60-talet.

LIBERAL DEBATT

1948 grundades också Liberal Debatt, förbundets tidskrift. I

det första numret slog redaktören Åke Gafvelin fast frihets- och rättsprinciperna som grund för ett liberalt samhälle. Liberal Debatt skulle komma att bli det huvudsakliga forumet för politisk idédebatt inom studentförbundet, och en viktig röst även i den allmänna politiska debatten.

Utgivningstakten var under 1950-talet cirka fem-sex nummer per år. Tidningen var under 1950-talet främst en debattidning. Att SLS ägde tidningen märktes inte särskilt mycket. Utöver en ruta med kontaktinformation till förbundet och de lokala klubbarna publicerades endast undantagsvis information från förbundet, mest kongressuttalanden. Däremot valdes redaktörerna på SLS:s kongresser. De olika skribenterna hade oftast koppling till SLS, eller till folkpartiet. Även fristående skribenter medverkade, till exempel skriftställaren Ture Nerman eller de liberala chefredaktörerna Anders Yngve Pers och Carl Adam Nycop. Under tidningens första år medverkade bland andra Bertil Ohlin, Barbro Alving, Gunnar Helén, Kerstin Anér, Teddy Brunius, Åke Holmbäck, Åke Gafvelin, Torgny T:son Segerstedt (son till den kände chefredaktören för Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning) och Manne Ståhl. De ämnen som diskuterades i Liberal Debatts spalter i början var bland annat kalla kriget, inbördeskriget i Kina, liberalismen som ideologi, Tysklands återuppbyggnad, valsystem, folkomröstningar, radion, skolan (det pågick ett utredningsarbete på skolans område som utmynnade i införandet av enhetsskolan 1950), studenternas situation och FN:s kulturorgan UNESCO.

Ett omfattande inslag i tidningen var annonser. 1951 innehöll ett nummer av tidningen inte mindre än sju sidor annonser. De främsta annonsörerna var liberala tidningar, men det förekom även annonser för för studenter mindre självklara saker som resårmatrasser och marmor. Bilder förekom sparsamt. Den enda illustration som förekom var länge en teckning av "svampen"

och det så kallade strykjärnshuset vid Stureplan i Stockholm.

Huvuddelen av kostnaden för tidskriften stod folkpartiet för. Fp och SLS hade gjort upp vid tidningens grundande om att SLS skulle tillvarata partiets intressen i viss utsträckning vid utnämning av redaktionskommitté, genom att partiet fick ha med representanter. De första åren fungerade detta smärtfritt, men mot slutet av 1950 ville SLS stärka sitt grepp om tidningen. 1951 beslutades att redaktören ska väljas av SLS-kongressen, inte som tidigare av redaktionskommittén. 1957 beslutade kongressen att folkpartiet endast skulle få utse en minoritet av redaktionskommittén, och 1962 antogs nya stadgar för Liberal Debatt där folkpartiet inte längre uttryckligen garanterades platser i redaktionskommittén. Trots detta fortsatte folkpartiet ge oavbrutet ekonomiskt stöd till tidskriften under dess första dryga 15 år.

Under förbundets första tid var förhållandet till folkpartiet överhuvudtaget gott. SLS var fristående och inskräpte detta när så behövdes, men folkpartiet var välvilligt inställt och gav årliga anslag till förbundet. Inga politiska påtryckningar skedde heller från partiets håll.

INTERNATIONELLA KONTAKTER

SLS beslutade vid kongressen 1948 att gå med i WFLRY, World Federation of Liberal and Radical Youth (idag IFLRY). Beslutet verkställdes dock först 1950. SLS deltog vid en konferens i Bonn i april 1953 och vid WFLRY:s världskongress i Oxford i juli samma år, där organisationen Liberala Students International (LSI) bildades, i syfte att främja samarbete mellan främst europeiska liberala studentorganisationer. LSI hade verksamhet under hela 50-talet, även om den mattades av mot slutet. Efter ett debacle kring infiltrering av den kommunistiskt anstrukna ungdomsfestivalen i Wien 1959 beslutade SLS-kongressen 1960 att bryta

med LSI och åter söka inträde i WFLRY. Efter WFLRY-kongressen i Marburg 1961 beviljades SLS medlemskap.

I anslutning till studiedagarna i Sigtuna i november 1960 hölls konstituerande sammanträde för Nordiskt Liberalt Studentråd, NLS, med representanter för organisationer från Danmark, Norge, Finland och Sverige. Syftet med organisationen var att fördjupa samarbetet mellan liberala studentorganisationer i Norden. Förste ordförande blev Hadar Cars, vid tiden också ordförande för SLS. NLS sammanträdde 1961 på Sundbyholms slott utanför Eskilstuna, 1962 i Århus, 1963 i Helsingfors, 1964 på Hässelby slott utanför Stockholm och 1965 åter i Århus.

Under nästan alla SLS-kongresser under 50-talet närvarade observatörer från utländska liberala studentorganisationer. SLS var drivande i arbetet såväl i LSI och WFLRY som senare även NLS. De internationella kontakterna var en viktig del av verksamheten under hela 50-talet.

STUDENTKÅRERNA

SLS hade inte deltagit i kårverksamheten vid högskolor innan 1962, då kongressen antog en motion från bland annat dåvarande ordföranden Björn Beckman om att förbundet skulle uttala sig för införande av proportionella listval till kårfullmäktige, och att lokalklubbarna skulle aktivt börja delta i kårpolitiken.

Hösten samma år infördes partival vid Stockholms universitet. Liberalerna hade dessförinnan bildat Studentradikala partiet tillsammans med socialdemokratiska studenter. (Liberala och socialdemokratiska studenter hade i mars bildat ”Kommittén för kårdemokrati”, som skulle verka för utökad demokrati och direktval vid studentkårerna. Innan valsystemet infördes hade beslutsfattandet skett genom massmöten där i princip alla kunnat delta eller personval inom fakultetsföreningarna.) Valdeltagan-

det i det första kårvalet blev högt, nästan 25 procent, och valet gick bra för Studentradikala partiet. Valdeltagandet kom att sjunka stadigt de följande åren, och 1967 var sista året Studentradikala partiet ställde upp i kårvalet vid Stockholms universitet.

POLITIK

De första åren drev förbundet självt ingen politisk verksamhet. Vid studiedagar, kongresser och andra sammankomster diskuterades aktuella politiska frågor och ideologi, såväl som organisationens form och verksamhet. Kända politiker och debattörer bjöds ofta in, däribland Herbert Tingsten, som beundrades av många och beskrivs som en ”andlig ledare” för SLS under de första åren. Tingsten företrädde en linje om ”ideologiernas död”, att skillnaderna i politik handlade främst om attitydskillnader som inrymdes under demokratin. Detta påverkade tänkandet i SLS, som kom att präglas av en liberalt grundad tro på socialingenjörskonst, och en skepsis mot systemtänkande och överdriven principfasthet. De politiska skrifter, förslag och program som utformades under dessa förbundets första år präglades därför av sakpolitik och konkreta förslag snarare än filosofisk-ideologiska diskussioner – även om dessa också förekom, särskilt i Liberal Debatt.

Inga politiska program antogs förrän 1956. Året innan hade varit första året då motioner i politiska frågor inlämnats till kongressen (även om kongressen 1951 antagit en resolution där Sveriges ”underlåtenhet att i FN ta ställning till de kinesiska angreppshandlingarna i Korea” kritiserades som ett svek mot ”den demokratiska gemenskapen”).

Till kongressen 1956 togs ett studiesocialt program fram av en grupp inom SLS ledd av Svante Nycander, då förbundets ordfö-

rande. Det väckte stor uppmärksamhet, med kommentarer i såväl Dagens Nyheter som Aftonbladet och Upsala Nya Tidning. Det resulterade även i en riksdagsmotion från folkpartiet 1957.

I SOU 1948:42 föreslogs att ca en fjärdedel av studenterna borde erhålla statliga naturstipendier. Förslaget antogs av riksdagen 1950, men var fortfarande 1956 inte genomfört. SLS ansåg dock att stipendier till 25 procent av studenterna inte räckte. SLS avvisade riktade stöd till utbildningar för bristyrken – det fria studie- och yrkesvalet fick inte begränsas. SLS ville erbjuda ett motförslag till de socialdemokratiska studenternas förslag om studielön och betecknade sin modell som ”generell stipendiering”, där behovsprövningen (som i huvudsak skedde i förhållande till föräldrarnas inkomst) skulle slopas. Studielön skulle komma att inskränka det fria studievalet, eftersom studier till bristyrken skulle komma att värderas högre, menade man. Den skulle också leda till att tillträdesspärarna (motsvarande dagens behörighetskrav) skulle komma att försvinna. En viss kontroll av studieresultaten var behövde givetvis ske oavsett vilket system som skulle väljas, och SLS förordade studielämplighet som villkor, vilket i praktiken motsvarade Ba som medelbetyg i studentexamen. Om stödet endast utgick till den som förutsattes klara av sina studier skulle kontrollen kunna göras lindrigare.

I jämförelse med senare tiders politiska rapporter framstår det studentsociala programmet som mycket tekniskt, men samtidigt extremt väl underbyggt med fakta.

Vid kongressen antogs programmet, men mellan 1/4 och 1/3 av delegaterna uppskattas ha röstat mot det. Ledande i kritiken av förslaget till program var klubben från Lund, som menade att det hade socialistiska drag. Klubbarna i Lund och Göteborg gick även mot förslaget när det skulle läggas som motion till den studentriksdag som Sveriges Förenade Studentkårer (SFS) anordnade sommaren 1958. Den resolution som till slut antogs av

SFS bar stora likheter med SLS' program – något som till stor del kan tillskrivas Nycander, som utöver SLS-ordförandeskapet även var ordförande i sociala utskottet i SFS, och därmed hade tungt inflytande i debatten.

SLS fortsatte att arbeta med studiefinansieringsfrågan under de kommande åren, och lämnade bland annat tillsammans med FPU en skrivelse i frågan till dåvarande ecklesiastikministern Ragnar Edenman 1960.

FAKTA OCH ÅSIKT

Utöver studiefinansieringsfrågan låg studentförbundet i framkanten av idédebatten under 60-talet genom skriftserien ”Fakta och Åsikt”. 1960-talets åsiktsbildning i SLS kom till stor del att kretsa kring det dryga tiotal skrifter som förbundet utgav i serien. Skrifterna var vanligen upplagda som längre essäer på mellan 30 och 50 sidor kring specifika politikområden, men även de mer programförklaringsliknande pamfletterna ”Ett liberalt samhälle” (som utkom 1959, 1961, 1964 och 1967) likväl som Jörgen Ullenhags historieskrivning över förbundet, ”Studentliberal utveckling”, utkom som delar i serien.

Även om den inte räknas till Fakta och Åsikt-serien får utgåvan av ”Ett liberalt samhälle” från 1959 räknas som startpunkten för sextiotalets programskriftsutgivning. Både till form och upplägg liknar den de senare versionerna av ”Ett liberalt samhälle”. Skriften togs fram efter att kongressen 1956 tillsatt ett utskott för utarbetande av ett åsiktsprogram, och ett nytt utskott 1958 fått i uppdrag att bereda ett färdigt förslag till 1959 års kongress. Huvudförfattare till förslaget var Birger Möller och Ernst Klein (förbundets ordförande 1958 respektive 1959).

I förordet fastslås att skriften menar till att skapa ”en för da-

gens samhälle avpassad syntes av frihet och trygghet”. Efter detta följer ett antal kapitel med politikområden, vilka utgörs av en utredande text följt av ett antal punkter med förslag. I det första kapitlet, Folkstyret, konstateras följande: ”Att ett och samma parti, det socialdemokratiska, varit i regeringsställning i mer än 25 år, har lett till en förstelning av den politiska debatten och ibland till en onödig fastlåsning av partiernas ställningstaganden.”

Några av förslagen som följer i kapitlet är införande av enkammarsystem, författningsdomstol och kommunalt folkomröstningsinstitut, övergång till republikanskt statskick med parlamentsvald president och försök med samlingsregering – det sistnämnda för att bryta det ”dödläge” som socialdemokraternas långa maktinnehav skapat.

Under kapitlet Internationella förhållanden föreslås bland annat en polisstyrka för FN, omprövning av alliansfriheten, en femdubbling av u-landsbiståndet och skapande av en nordisk gemensam marknad och västeuropeiskt frihandelsområde. Avseende försvaret förordas påbörjande av ”en intensiv målforskning för att möjliggöra framställning av svenska atomvapen”, differentiering av tjänstgöringstiden i värnplikten, en högre grad av specialistkompetens inom försvaret och tillgodoseende av ”den psykologiska beredskapens behov” ... ”med sikte på atomkrigets skärpta krav på skydd och beredskap”.

Vad gäller näringslivet bör rättesnöret för staten vara ”stimulera men inte kommendera”, anser skriften. Reformen som föreslås är avskaffad fastighetsskatt och extra bolagsskatt, avvisande av förstatliganden föreslagna av socialdemokraterna i deras ”efterkrigsprogram” från 1944, förenklande av skattelagarnas utformning och stimulerande av sparande. För penningpolitiken intas en keynesiansk hållning, med förordande av starkare statsbudgetar vid högkonjunktur. Staten bör även inrätta ett ekonomiskt

råd, föreslås det, för att genom uttalanden i ekonomisk-politiska frågor påverka den allmänna opinionen för att motverka inflationsdrivande krav från särintressen.

Jordbrukspolitikerna bör gå från konstgjord överprissättning till subventioner och behovsprövat direktstöd. I övrigt bör en så fri prisbildning som möjligt råda. Regionalpolitiken, som behandlas i kapitlet Stad och land, bör präglas av frivillighet. Kommunerna bör ges större frihet att utforma sin lokaliseringspolitik, och landsbygdens befolkning ges bättre möjligheter till utbildning genom exv. utbyggt stipendieringsväsende för korrespondens- och folkhögskolekurser. Högertrafik bör "snarast" införas. Bostadspolitikerna bör liberaliseras genom ett avskaffande av de generella bostadssubventionerna, avvecklande (under en övergångstid) av hyresregleringen, en prioritering av egnahemsproduktion framför hyreshus och ökad konkurrens mellan olika produktionsformer.

Förbättring av mental-, alkoholist- och ungdomsvården, höjda bidrag till ensamstående mödrar och införande av obligatoriska arbetslöshets-, olycksfalls- och ansvarsförsäkringar är några av förslagen för socialpolitiken. Inom arbetslivet förordas realiserande av principen om lika lön för lika arbete, på privat initiativ företagna utökningar av företagsdemokrati och vinstandelssystem, ökat stöd till äldre och "partiellt arbetsföra" och fler deltidstjänster inom offentlig förvaltning. Utbildning och forskning bör ges kraftigt ökade anslag, stipendiesystemet utökas, avdragsrätt för amortering av studieskulder införas, inträdessparrarna till högre utbildning successivt avvecklas, klasstorlekarna minskas, samhällslära bli ett självständigt ämne, permanenta samarbetsnämnder för skola, elever och föräldrar införas och elevrådets inflytande utökas, mm.

På kulturområdet anses att kyrkan bör skiljas från staten, radio- och tv-monopolet brytas och reklam i dessa tillåtas (i be-

gränsad omfattning), filmcensuren avskaffas och stödet till kulturen från staten utökas. Inom rättsvården fastslås bland annat att åtgärder mot lagöverträdare bör syfta till återanpassning, rättsväsendet ges ökade resurser, fängelse ej få utdömas före 18 års ålder och professurer i kriminologi inrättas.

Som synes är programmet vidlyftigt i utökande av resurser från staten. Det erkänns också i efterordet att skattehöjningar kan komma att behövas för att genomföra programmet, och att detta då får accepteras. Samtidigt fastslås att utökningar av vissa av det offentliga områden – skolor, vårdanstalter och vägar tas som exempel – kan utvidga den enskildes frihet istället för att beskära den. Efterordet befäster den liberala klivenheten mellan att vilja sociala reformer men ej vilja utöka den offentliga sfären på bekostnad av den enskildes frihet.

Programmet kommenterades i alla större dagstidningar, med gillande omdömen från den liberala pressen. I högerpressen skönjdes ett närmande mellan SLS och Konservativa Studentförbundet åsiktsmässigt genom skriften, medan socialdemokratiska tidningar oroar sig för glidning från alliansfrihetslinjen.

Den första egentliga skriften i serien är ”Att tvivla på” av Hadar Cars – vid tiden ordförande i SLS – utgiven 1960, som behandlar högerens budget- och finanspolitik. (Titeln anspelar på Högerpartiets valslogan ”Högern – att lita på”.)

I skriften granskar Cars ”i vad mån högerens påståenden och utfästelser är sakligt grundade eller inte”, som han själv uttrycker det i förordet. Ofinansierade skattesänkningar, beräknade på högerens egna siffror, redovisas, likaså hur skattesänkingsförslagen – tvärtemot vad högern säger – blir störst för grupper med högst inkomst. Barnfamiljer skulle i de flesta fall få mindre disponibel inkomst om högerens förslag för finansiering av avskaffande av omsen skulle genomföras, och målet om minskning av statskul-

den kan högern inte visa några hållbara beräkningar för. ”Detta handlingsätt”, avslutar Cars med, ”stöder inte högerens anspråk på att vara ett parti ’att lita på.’”

Skrift nummer två i serien, även den utkommen 1960, är ”Ny giv i jordbrukspolitiken” av Gustaf Lindencrona, Bengt Johansson och Ingemund Hägg. Bakgrunden till skriften är en motion från Stockholmsklubben till förbundets kongress 1960, där förbundsstyrelsen ges i uppdrag att framställa en skrift om jordbrukspolitiken. Arbetsutskottet uppdrog i februari åt tremanakommittén med Lindencrona, Johansson och Hägg att framställa skriften, som framlades för och antogs av styrelsen i maj.

Skriften går pedagogiskt igenom jordbrukspolitikens grunddrag, målsättningar och ekonomiska följder. Därefter skisseras ett förslag till ny jordbrukspolitik, där tonvikten läggs vid att målet bör vara en internationell lösning. Det fastslås att många utvecklingsländer, som är beroende av jordbruket, måste få handla fritt och kunna byta till sig de industriprodukter som behövs för ekonomisk utveckling. För detta bör importavgifterna på jordbruksprodukter sänkas, och helt avskaffas inom EFTA-området. Sverige bör agera för tillkomsten av en internationell överenskommelse om frihandel på jordbruksområdet. Inom Sverige bör jordförvärvslagen avskaffas och bestämmelser om förbud mot konkurrensbegränsningar inom näringslivet även gälla inom jordbruket. Utfasningen av regleringen av jordbruket bör kombineras med compensation till jordbrukare, i synnerhet äldre sådana.

Huvudlinjen i skriften är att marknadsprinciper ska tillämpas även inom jordbruket. ”[P]å längre sikt vore [det] märkligt, om i en värld, där så många människor inte kan få sina elementära behov av livsmedel täckta, det inte skulle finnas en marknad för en livsmedelsproduktion”, skriver författarna.

Detta var vid tiden en otroligt radikal linje, och skriften rön­te stor uppmärksamhet – och upprördhet – i såväl FPU som folkpartiet. Tidningarna uppvisade olika åsikter om skriften, från mycket positivt (Dagens Nyheter, Handelstidningen) till skeptisk (Kvällsposten, Dala-Demokraten) till direkt negativt (Östergötlands Dagblad, Smålands Folkblad).

En fråga som kom att bli tongivande för förbundet under sextio­talet var Europafrågan. Linjen fastslogs i ”Ja till Europa” 1961, skriven av en grupp ledd av Hadar Cars (övriga författare var Ingemund Hägg från klubben i Stockholm, Kjell Goldmann, Mats Myrdal och Gunvor Schlachter från Uppsala samt Sven Lantz från Lund). Hösten 1960 hade förbundet haft en konferens under rubriken ”Mot ett integrerat Europa!”, och våren 1960 hade en rapportgrupp tillsatts för att utreda förbundets hållning i Europafrågan. Resultatet av gruppens arbete och konferensen blev den tredje skriften i Fakta och Åsikt-serien.

Redan på sidan två i det inledande kapitlet fastslås att förbundet vill se en Europapolitik inriktad på europeisk federation omfattande de icke-kommunistiska staterna, ett ”politiskt och ekonomiskt enat Europa” med ”åtskilliga överstatliga befogenheter”, som i förlängningen ska utvecklas till en enhetsstat, ett Europas förenta stater. Till en början ska detta ske genom att EFTA går ihop med EEC och en gemensam inre marknad skapas, med avskaffade juridiska restriktioner för arbetskraftens rörlighet och harmonisering av arbetsrätten. Vad gäller lön, sociala förmåner och rätt till bostad ska utländska och svenska medborgare ha samma rättigheter. Socialpolitiken ska dock förbli en statlig angelägenhet, men en europeisk socialfond ska inrättas inom EEC för att klara av strukturförändringarna. Inom Europasamarbetet bör exportkrediter till u-länder och uppmuntringar av direkta investeringar i u-länder prioriteras. Det bilaterala biståndet bör

i vissa fall samordnas med det handelspolitiska samarbetet och tullar bör sänkas.

För att stärka känslan av europeisk samhörighet är det nödvändigt med högre grad av internationalism i skolundervisningen, en gemensam europeisk tentamensgiltighet för att underlätta den akademiska arbetsmarknaden, stöd till kulturella utbyten och avskaffande av passformaliteter inom det europeiska samarbetet.

Genom skriften ”Ja till Europa” var SLS den första organisation i Sverige som tog ställning för en europeisk federation.

1961 kom även en ny version av ”Ett liberalt samhälle” ut. Få saker har förändrats sedan den förra versionen. Krav på rätt att överklaga administrativa beslut till domstol har införts under avsnittet Folkstyret. Under Internationella förhållanden har flera punkter om Europapolitik från ”Ja till Europa” införts. U-landsbistånd ska huvudsakligen administreras av FN, och biståndet från Sverige uppgå till minst en fjärdedel av produktionsökningen årligen. Formuleringen om atomvapen har skärpts under Försvar, och nu förordas ett anskaffande av taktiska kärnvapen ”snarast möjligt”. Avskaffande av fastighetsskatten är inte längre med i programmet, men en viss öppning för utredning av privatisering av statliga företag görs. Jordbruksavsnittet bygger till stor del på förslagen i ”Ny giv i jordbrukspolitiken”. Rörlig pensionsålder inom ramen för ATP bör tillåtas, trafikdomstolar inrättas, liksom på kulturens område en filmhögskola, ett filmmuseum och en nordisk teaterhögskola. Utbildningsavsnittet har expanderats, bland annat med punkter om konfessionella morgonsamlingar och skolpsykologverksamheten.

Nästa utgåva av Fakta och åsikt, nummer fem i ordningen, utkom 1962. Den var skriven av Björn Beckman och bar titeln

”U-länder och universitet”. I november 1961 hade SLS i samröre med Nordiskt Liberalt Studentråd anordnat en konferens med namnet ”U-länderna och utbildningsproblemet”, på Sundbyholms slott utanför Eskilstuna. Beckman, vid denna tid ordförande i SLS, gavs i uppdrag att framta en skrift utifrån materialet som sammanställts vid konferensen. I skriften diskuteras hur kunskaps- och utbildningsverksamheten i utvecklingsländerna kan hjälpas upp av i-länderna. Utlåning av akademiker för ”ulandstjänstgöring”, stipendiering för utlandsstudier och långfristiga, billiga krediter till u-länder tas upp som förslag på lösningar. Genom arbete med fackhögskolor och systeruniversitet skulle kompetens kunna utbytas och överföras lättare.

Detta ämne visar tydligt på två frågor som var centrala för SLS under det tidiga 1960-talet: utbildningspolitik och hjälp till utvecklingsländer.

I skrift nummer sex, ”Solidarisk familjepolitik” (också utkommen 1962) tog för första gången en kvinna plats som författare; Lillemor von Melsted, tillsammans med Gustaf Lindencrona, Svante Hansson och Carl Olof Cederblad.

Lindencrona, som hade varit aktiv i förbundet en tid men valts till ordförande först vid kongressen i februari 1962, skriver i förordet att skriftens ämne är av sådan vikt att den omfattande diskussion som förts i förbundet under året – bland annat under studiedagarna i november – varit ”mer än motiverat”. I första kapitlet slås grunden för liberal socialpolitik fast: att ”garantera att samtliga samhällsmedlemmar kan leva på en rimlig levnadsnivå”. Familjepolitikens målsättning beskrivs som likaberrättigande mellan män och kvinnor, solidariskt samhällsansvar för barnkostnaderna, och att barnens individuella rättigheter garanteras. För det kan det krävas ingrepp i familjelivet från statligt håll, konstateras det.

Det ekonomiska stödet till familjer diskuteras, och detaljerade förslag för daghem och förskolors utformning beskrivs. Vad gäller de bostadspolitiska aspekterna föreslås radikala reformer: avskaffande av hyresregleringen (förvisso successivt), slopande av boendesubventioner, en ”marknadsmässigt betingad” utjämning av hyresnivåerna och införande av hyresskatt, generella familjebostadsbidrag och byggande av fler småhus.

1963 utkom ingen skrift i serien. Året efter utkom en ny version av ”Ett liberalt samhälle”. Denna skrift har vid denna tidpunkt alltmer fått rollen av ”åsiktsprogram” för SLS. Nya punkter är bland annat krav på att Sverige ska verka för internationella ekonomiska sanktioner mot Portugal och Sydafrika och att Portugal utesluts ur EFTA, att Kommunist-Kina ska få en plats i FN, reform av de militära umgäncesformerna, skapandet av en fri kapitalmarknad, ett höjande av första brytpunkten i inkomstskatteskalen, avskaffande av butiksstängningslagen, slopande av kravet på markägares tillstånd vid bildande av naturreservat, införlivande av tandvården i socialförsäkringssystemet, införande av vårdnadsbidrag och samtidigt höjning av daghemsavgifterna samt utbyggnad av daghemmen, rätt till abort upp till tre månader och att det allmänna ska stå för vinnande sidas rättegångskostnader i civilmål.

”Ett liberalt samhälle” hade vid denna tid svällt till att nu omfatta 70 sidor, och täckte 15 olika politikområden. Få företeelser fanns som inte studentförbundet hade åsikter om.

UNGA LIBERALER

Idédebatten inskräpades även genom boken ”Unga liberaler”, som utkom 1961, utgiven av Bonniers. I boken lyfter ett flertal framstående profiler inom studentförbundet – Ahlmark, Bert Levin,

Eva Moberg, Gustaf Lindencrona och andra – aktuella politiska frågor och tecknar en socialliberal linje i var och en. Boken skapade stor debatt, i synnerhet Eva Mobergs för den tiden oerhört radikala jämställdhetsförslag i kapitlet ”Kvinnans villkorliga frigivning”, som blev startskottet för 60-talets jämställdhetsdebatt.

Andra frågor som SLS drev under det sena 50-talet och tidiga 60-talet var kyrkans skiljande från staten – där en stor majoritet under hela perioden var för en principiell linje om total åtskillnad mellan stat och kyrka – och republikfrågan, där större splittning fanns, i alla fall i början. Första gången frågan togs upp, vid kongressen 1955, vann republiklinjen med röstsiffrorna 8–7. Vid kongressen röstade 3/5 av delegaterna för republikkravet, och vid kongressen 1961 fanns ingen principiell motståndare mot kravet. Under hela tiden fanns det dock de – däribland ordföranden 1960–61, Hadar Cars – som ansåg det vara en otaktisk fråga att driva.

Vid kongressen 1960 antogs ett uttalande om att Sverige bör anskaffa strategiska kärnvapen. Bakgrunden var den säkerhetspolitiska debatt som bland andra Per Ahlmark fört, i Liberal Debatt och på andra ställen. Ahlmark förordade liksom Tingsten svenska atomvapen som en garant för den alliansfria ställningen och neutraliteten i en instabil värld. Ahlmark var även ledande i att argumentera för linjen vid kongressen 1960, där uttalandet antogs med röstsiffrorna 25–5. Redan 1958 hade dock en försiktigare skrivning antagits, om medel till forskning för atomvapenframställning.

Ställningstagandet om anskaffande av atomvapen kom att kvarstå hos studentförbundet till 1967.

Även alliansfrihetsfrågan var en viktig debatt inom förbundet. Den hade diskuterats redan vid kongressen 1949, men återkom

1947–1964

sedan först vid kongressen 1958. Då höll man fast vid en alliansfri linje, men vid kongressen året efter antogs en skrivning om förnyad omprövning av alliansfriheten. Det var också den linje som kvarblev, även om det fanns starka åsikter om såväl Nato-medlemskap som utökat militärt samarbete i Västeuropa.

1964–73

Provokationer, radikalisering och vänsterdrift

TIDNINGAR

Liberal Debatt fortsatte utkomma under 1960-talet, med insatta analyser och ofta med kända skribenter. Herbert Tingsten och Bertil Ohlin hade till exempel en replikväxling om liberal ideologi och dess roll i svensk politik, som präglades av en seriös men samtidigt vänskapligt kivande ton.

Även klubbarna gav ut tidningar, med olika regelbundenhet: Nota Bene (Stockholm) 1963–71, Liberal Appell (Uppsala) 1964–69, Göteborgsradikalen (Göteborg) 1963–69 och Avantgarde (Lund) 1961–67. Överhuvudtaget var skrivande och tidningsutgivande en central verksamhet inom förbundet under 1960-talet.

KULTURRADIKALISM

Den debattbetonade och ”intellektualistiska” stämning som präglat SLS under de första 15 åren skulle förändras vartefter 60-talet framskred. Det kan diskuteras när brytpunkten skedde, men något som kom att bli centralt för diskussionen inom förbundet inleddes 1962, då Liberal Debatt hade ett temanummer om kulturradikalism. Fokus låg på de kulturradikalt betonade ståndpunkter förbundet hade verkat för hitintills: åtskill-

nad av stat och kyrka, avskaffande av monarkin, upphävning av radio- och tv-monopolet, avskaffande av filmcensuren för vuxna, humanism inom mental- och fångvården, mm. Samma år hade Bengt Nermans bok ”Demokratins kultursyn” utkommit, vilken skapade stor debatt och kom att sätta spår på kulturdebatten under hela 60-talet. Denna nyvaknade diskussion hakade studentförbundet på direkt, och allt fler började argumentera allt mer radikalt i frågorna. Kravet på avskaffande av statskyrkan övergick till en direkt anti-religiös linje – även om denna främst tog sig uttryck genom artiklar och utspel från klubbar, inte i samlad politik på förbunds nivå. (Stockholmsklubbens tidning *Nota bene* lyckades till och med bli JK-anmäld 1964 av folkpartiledaren Gunnar Helén och en pastor med anledning av en artikel som raljerat över religion och det nybildade KDS. Anmälan ledde inte till någon åtgärd, men förbundets ordförande Daniel Tarschys uttalade sig ändå mot artikeln som ”osmaklig”.)

SEXUALPOLITIK

Från 1961 och ungefär fem år framåt kom kulturradikalismen inom SLS att främst ta sig uttryck genom åsikter, utspel och kampanjer som rörde sexualpolitik. Förbundet låg i framkant i många frågor, och ibland gick det till överstyr – ansåg i alla fall vissa.

1966 antog SLS ett sexualpolitiskt program. Det hade dock föregåtts av flera år av debatt kring frågor inom området. Vid kongressen 1961 hade skolans sexualundervisning diskuterats, och togs under samma år upp både i *Liberal Debatt* och i en skrivelse till ecklesiastikministern. Kritiken gällde att undervisningen oftast präglades av moralism, bristfällighet i praktisk fakta och utelämnande av områden som homosexualitet, pornografi och lagstiftning.

1964 hade förbundet vid kongressen tagit ställning för fri abort (till och med tredje månaden i graviditeten, och därefter med beslut av läkare), tio år innan det genomfördes i lag. Först i Sverige för fri abort var FPU, som fattade beslut om det året innan, 1963. Det beslutet skapade dock stor splittring inom FPU – så pass stor att det revs upp på FPU-kongressen 1964. Först 1966 återtog FPU ståndpunkten, medan SLS stod fast vid beslutet från 1964 utan kontroverser. Liberala studentklubben i Stockholm kritiserade också FPU efter beslutet 1964, och kallade det ”en eftergift för den frisinnade minoritetens krav”.

Abortbeslutet blev startpunkten för ett intensivare fokus i aktiviteterna på radikal sexualpolitik. I efterhand har de två ”sex-konferenserna” blivit det mest omtalade.

I oktober 1964 anordnade Liberala studentklubben i Stockholm i samarbete med RFSU en konferens, ”Sex och samhälle”, där frågor som abort, homosexualitet, sexualundervisning, kyrkans moraluppfattning och pornografi diskuterades. Jacob Palme från socialdemokratiska SSSF höll ett anförande om fri abort, en pornografisk film från 30-talet visades (det var första gången pornografisk film visades offentligt i Sverige) och två kvinnor som nekats legal abort i Sverige och rest till Polen för att få den utförd berättade om det på en mörklad scen. Detta blev mycket uppmärksammat i media, och konferensen refererades brett. (I februari 1965 väckte riksåklagaren åtal mot de två kvinnorna och Hans Nestius, då aktiv i Stockholmsklubben, som skrivit om Polen-affären i *Nota bene*. Åtalet hävdades senare av regeringen genom åtalseftergift.) Många av inläggen på konferensen gavs ut i en bok 1965, också betitlad ”Sex och samhälle”.

I september 1965 var det dags för klubben i Lund att anordna en ”sex-fest”, mer inriktad på underhållning och provokation än debatt. Högläsning av erotisk litteratur blandades med utauktionering av porraffischer och inoljning av en halv naken kvinna

som sedan lindades in i en svensk flagga. Såväl de övriga klubbarna i förbundet som folkpartiet tog i häftiga ordalag avstånd från arrangemanget.

Efter 1965 avtog intresset för de spektakulära kampanjerna kring sexfrågor bland klubbarna (även om Stockholmsklubben så sent som i juni 1967 bjöd in porrförläggaren Curt H:son Nilsson till en talarkväll). Kritik framkom också på vissa håll att det framstod utåt som att SLS endast ägnade sig åt sexualpolitik. Arne Granholm, ordförande vid tiden (1965) redovisade som svar på detta en undersökning där det framgick att sexfrågor var ämnet endast vid tre procent av förbundets samtliga aktiviteter (även om uppmärksamheten i media fick det att se ut som en betydligt större andel). Att SLS var ensamma om denna radikala och provocativa linje bland de politiska organisationerna bidrog säkerligen också till uppmärksamheten.

NYKTERISM, VÅRD OCH ANDRA MORALFRÅGOR

Sexfrågorna var inte de enda med anknytning till moral och kulturradikalism som diskuterades i förbundet. En liberalisering av alkoholpolitiken var också en viktig hållpunkt. SLS förordade fri försäljning av öl och vin, och riktade även stark kritik mot Centralförbundet för nykterhetsundervisning, CFN, som förde vad SLS menade var en närmast absolutistisk linje. De senare åren på 60-talet kan också ett ökat intresse för narkotikafrågor skönjas. Det var förvisso ingen stor fråga, men en del konkreta förslag – som avkriminalisering av innehav av narkotika, ökade resurser till behandling av läkemedelsmissbrukare och en mer behandlingsinriktad syn på påföljderna för narkotikabruk – fanns med i "Ett liberalt samhälle" 1967. I Liberal Debatt 1965 argumenterades för att såväl marijuana som preludin borde legaliseras.

Sedan många år hade studentförbundet förordat reformer av

mentalvården, men de senare åren på 60-talet kom också intresset för kriminalvården och dess nedtryckande effekter på individen upp i förbundets skrifter. I vårdfrågorna, såväl som moralfrågorna, ställde sig SLS mot förmynderi och sökte utreda hur individens frihet kunde ökas i så många lägen som möjligt. Det var denna vilja att befria individer, oavsett var de var, från pålagor och överhet som drev studentförbundets ställningstaganden.

UTBILDNINGSPRÅGOR OCH KÅRPOLITIK

Synen på utbildningsfrågor gick under denna tid från att tidigare ha handlat uteslutande om individens rätt till utbildning, till att ta andra aspekter i betänkande, så som arbetsmarknadens efterfrågan, resurser och internationalisering. ”Student-as-such”-principen, som förbundet företrätt tidigare, ansågs av kongressen 1965 inte längre vara den princip som SFS och studentkårerna skulle jobba utifrån. (Studentradikala partiet höll dock kvar vid student-as-such-principen tills partiet las ner 1967.)

En konsekvens av detta var att motståndet mot kårobligatoriet blev en viktigare fråga. Om en kår skulle kunna göra politiska uttalanden var det av största vikt att medlemskapet var frivilligt, ansåg man. Redan 1964 hade man i förbundsprogrammet krävt ett hävande av kårobligatoriet. (I kårvalen i Stockholm 1968 respektive Uppsala 1970 tog de liberala partierna kritiken vidare till kåren som sådan, och argumenterade för att den borde läggas ned till förmån för direktdemokratiskt inflytande på institutionsbasis.)

Efter Studentradikala partiet bildades kårpartiet Liberalerna vid Stockholms universitet, som ställde upp i kårvalen fram till 1971 men utan större framgångar. Bättre gick det för URD, Uppsala Radikala Demokrater, som hade bildats 1965 av Libe-

rala studentklubben Uppsala, Laboremus och Verdandi. URD deltog i kårvalen 1966–72 och fick stort stöd. URD:s främsta fråga var avveckling av kåren. Liknande partiet ställde upp i kårval i Lund (LURD, 1969–70), Umeå (URD, 1969–70; 1970–72 ställde Liberala kårpartiet upp i Umeå) och Göteborg (Radikala Demokrater, 1969–70; i Göteborg deltog kårpartiet Liberalerna 1971–72 utan att få mycket stöd, men 1973 fick det då nybildade Folkpartiets studentförening fyra mandat).

PLANERINGENS ROLL

Även om SLS länge haft tanken om ideologiernas död och tilltron till den sociala ingenjörskonsten som verktyg för att uppnå individuell frihet som rådande blev det efter mitten av 60-talet alltmer tydligt vilken betydelse planeringens roll hade i tänkandet i studentförbundet. Politiken skulle baseras på rationalitet och vetenskaplighet. Det var också en utkomst av kulturradikalismen, att se förändringen av samhället som ett egenvärde, utan ideologiska skyggglappar.

De nya tongångarna markerades genom titeln på nästa skrift i serien Fakta och Åsikt, ”Planering i en fri ekonomi”, skriven av Arne Granholm och Claes Sjöblom, som utkom 1966. ”Ekonomisk planering är inte längre en fråga om ideologier”, slår författarna fast i förordet. Tilltron till den sociala ingenjörskonsten var vid tiden närmast ohejdad, och titeln var en polemisk blinkning åt folkpartiets partiledare, professorn i nationalekonomi och nobelpristagaren Bertil Ohlin, som hade gett ut boken ”Fri eller dirigerad ekonomi?” 1936. Huvuddelarna av skriften hade diskuterats vid en konferens studentförbundet anordnat 18–20 mars 1966. Skriften börjar med att ta upp ekonomisk planering utomlands: socialiststaterna, u-länderna, industriländerna. Jugoslavien och Frankrike lyfts fram mer i detalj. Vikten av pragma-

tik som grund för planeringen betonas, och områden inom det svenska samhället som i större eller mindre utsträckning planeras (vägbyggen, sjukvård, högre utbildning) lyfts fram.

Det är smått förvånande, när man läser skriften idag, att konstatera den neutrala och närmast avpolitiserade tilltron som fästs vid den ekonomiska planeringen. Författarna skriver också: "Man bör inte likställa dessa branschmålsättningar med den kommunistiska planhushållningens produktionsmål. Det fria företaget inskränks inte i vårt system." Valdebatten ska också gynnas av en större grad av planering, eftersom fokus då skiftas från "småförsyndelser i det förflutna" till partiernas framtidsplaner.

1966 utkom skriften "Åtta debattinlägg från Liberala studentförbundet". Skriften beskrivs på baksidan som "en annorlunda informations- och värvningsbroschyr". Det är sannerligen inget publikfriande eller lättsmält material, utan djupgående artiklar om bland annat internationella stipendiefonder, nykterhetsvård, fri invandring och familjepolitik. Författarna kom från studentförbundets klubbar i Lund, Stockholm, Uppsala, Göteborg och Umeå, och bland dessa fanns Per Gahrton, Olof Kleberg och Kay-Wilhelm Winquist.

Framtidsvisionerna fick nytt uttryck i nästa skrift i Fakta och åsikt-serien, "År 2000" från 1967. Författarna Arne Granholm, Gunnar Rodin, Lennart Stridsberg, Hans Holmgren och Claes Sjöblom målar upp visioner om storstäder, gravitationståg med masskapacitet och en medborgare som anpassat sig till ett flexibelt storstadsliv vad gäller arbete, vanor och känslor. Visionen präglades av tilltro till teknikutveckling, social planering och välfärdsstatens principer.

VIETNAMKRIGET OCH FÖRÄNDRAD INTERNATIONALISM

Vietnamkriget började göra sig mer och mer påmint i Sverige, och ifrågasättanden av såväl USA:s roll i världen som den västerländska marknadsekonomi började synas allt oftare i förbundets tidningar.

Studentförbundets utveckling följde den allmänna utvecklingen hos framförallt ungdomar i Sverige: politisk medvetenhet, radikalisering och ett mer vänsterbetonat debattklimat. Den nyktra och sakliga kritik mot USA som förekommit i förbundet – man hade redan 1965 gjort ett uttalande som ifrågasatte USA:s Vietnampolitik, vilket folkpartiets partiledare Bertil Ohlin reagerat mot och starkt kritiserat SLS för – byttes till att Vietnamfrågan blev den överskuggande utrikespolitiska frågan. Från 1968 deltog förbundet i Svenska kommittén för Vietnam och krävde att regeringen borde bryta kontakterna med Sydvietnam och etablera officiella förbindelser med FNL.

Även synen på Europa förändrades. 1968 kom skriften ”Europa – en säkerhetsrisk” i Fakta och Åsikt-serien, skriven av John Kraft, Olof Kleberg och Magnus Lagerkvist. I den förordas inte längre (väst)européisk federation som mål, utan ett förbättrat samarbete med hela Europa. Sverige borde erkänna DDR och verka för avspänning mellan blocken, menar författarna. Som nämnts tidigare övergavs även frågan om svenskt kärnvapenför-svar 1967.

SLOPANDET AV ”STUDENT”

Styrelsen för SLS beslutade i september 1965 att förbundet skulle öppnas även för icke-studenter. Ordföranden Arne Granholm har senare sagt att det var ett beslut som han drev igenom i princip på egen hand, och att inte mycket diskussion hade förts inn-

an. Beslutet kritiserades av FPU, som menade att SLS därigenom blev en konkurrent om unga liberalers engagemang. FPU:are som Thomas Hammarberg och Olle Wästberg argumenterade för att studentförbundet inte längre hade något existensberättigande.

Genom strykandet av kravet på akademiska studier för medlemskap ville man distansera sig från uppfattningen om studenten som ”student-as-such” och anta en mer ”folklig” och ”jämlig” hållning. Förhoppningen var att förändringen skulle leda till ett ytterligare fokus på idéer och kunna locka nya grupper till medlemskap. Det var också under denna tid som förbundet var som störst i medlemsantal; i förbundshandlingar finns det noteringar om 1365 medlemmar i slutet av 1966 och 2863 medlemmar i september 1967. (Andra källor nämner siffror runt 1500 för 1967, vilket kanske ligger närmare sanningen.)

I skriften ”Framtidens universitet”, utgiven 1968, tecknar förbundet en bild av hur ett idealuniversitet bör vara i framtiden. Ledorden är kritiskt, demokratiskt, socialt, internationellt, öppet och dynamiskt. Målet för utbildningen är dock inte längre individens rätt, utan att ”förverkliga samhällets mål” om att ”söka ge alla individer lika möjligheter till ett lyckligt liv”.

Vid kongressen 1969 ströks även ordet ”student” ur förbundet namn, som nu blev Liberala Förbundet – en markering även av en ny, mer vänsterbetonad liberalism i förbundet. I detta började vandringen ut åt vänster på allvar.

LF BLIR FV BLIR FSF

Under perioden 1969–71 eskalerade radikaliseringen, särskilt påtagligt våren 1971 (värst var det kanske 1 maj 1971, då ett antal personer från studentklubben i Uppsala gick i Röd Fronts tåg under Stalins porträtt). Kritiken mot folkpartiet och de borger-

liga partierna hårdnade i förbundets skrifter de kommande åren. Tankarna om industriell demokrati och vinstdelning (som bland annat beskrivits av Gustaf Lindencrona i *Liberal Debatt* och av Magnus Lagerkvist i skriften ”Löntagarstyrda företag: en debattskrift om företagsdemokrati” 1970) utvecklades till krav på högre grad av planering och förstatligande av större företag. Vid kongressen 1970 antogs en lydelse där förbundet ställde sig neutralt mellan om revolution eller reform är metoden att använda. Året efter beslutades förbundets syfte vara att verka för ”lika välfärds- och maktfördelning för alla människor”.

Våren 1972 bytte förbundet namn ännu en gång, denna gång till Frihetlig Vänster. Såväl i namnet som i uttalanden, åsikter och artiklar märktes inflytandet från det socialistiska hållet, särskilt från syndikalismen och anarkismen. Skapandet av en icke-dogmatisk, frihetlig vänsterlinje blev förbundets ledstjärna. Bilagor till förbundsorganet Förbundsnytt med namn som Folkmakt, Friskyttan och Radikalt Alternativ utgavs under denna period. Tonen var skarp mot kapitalismen, den borgerliga liberalismen, folkpartiet och USA.

Sin kulmen nådde vänstervridningen hösten 1972, då förbundet bytte namn till Frihetliga Socialisterna Förbund. En mängd aktiva medlemmar som motsatte sig radikalismen och närmandet till socialismen lämnade förbundet under denna tid, och många gick över till FPU. I samma veva gick ett antal FPU-medlemmar som förordat ett ytterligare tillnärmande till socialismen över från FPU till Liberala Förbundet. Enligt Förbundsnytt 10/71 fanns vid den tiden aktiva klubbar i Umeå, Härnösand, Smedjebacken, Uppsala, Stockholm, Trollhättan, Tierp, Karlstad, Göteborg, Växjö och Lund. (Vad som konstituerade en aktiv klubb beskrivs dock inte.)

(En vanlig missuppfattning är att FPU vid denna tid skulle ha varit pådrivande i vänstervridningen, eftersom den dåvaran-

de ordföranden Per Gahrton i FPU-historien anses ha varit den ordförande som fört förbundet längst till vänster. Men i förhållande till LSF var Gahrton – som även hade varit aktiv i studentförbundet, och 1967–68 varit redaktör för Liberal Debatt – inte särdeles vänster. Gahrton fördömde namnbytet, och tog avstånd från att organisationen valt att ha med ordet ”socialist” i namnet.)

LF började samtidigt umgås allt närmare med syndikalistiska organisationer, och i skrifter från denna tid märks det ideologiska inflytandet från syndikalismen och den ”frihetliga” socialismen tydligt.

I maj 1972 beslutade kongressen – som hölls på ”en bondgård i Sörmland” enligt tidningen Förbundsnytt – med röstsiffrorna 24 mot 7 att Liberal Debatt skulle byta namn till Frihetlig Socialistisk Tidskrift, och nummer 5/72 blev det första numret med detta namn. Som en slags programförklaring för det nya förbundet innehöll numret en artikel av nationalekonomen Bertil Holmlund, med titeln ”För en socialistisk marknadsekonomi”. Den planering inom ramen för marknadsekonomi som SLS teoretiserat kring hade nu utvecklats till ett förespråkande av direkt kollektivisering och socialisering.

Folkpartiet diskuterade på landsmötet i Göteborg 1972 hur tidskriften skulle kunna återföras till liberala kretsar. Redan 1969 hade tidskriften övergått till att utges av en självständig stiftelse, i syfte att kunna erhålla statligt tidskriftsstöd efter att folkpartiet avbrutit stödet till tidskriften. Ordförande i stiftelsen var Magnus Lagerkvist, ordförande i LF 1969–70. 1970 hade redaktionens säte flyttats från Stockholm till Umeå, där vänster-radikalismen var extra påtaglig. Prenumerationsregistret, utgivningsbeviset och andra handlingar hade försvunnit från kansliet i Stockholm – troligen hade vänsterfalangen tagit med sig dem

vid flytten. Magnus Lagerkvist lyckades genom olika turer spåra utgivningsbeviset, det dokument som behövs för att få ge ut en periodisk tidskrift, till Staffan Sundin, tidigare redaktör och ansvarig utgivare för Liberal Debatt, och Sundin postade utgivningsbeviset till Lagerkvist, som kvickt låste in det i sitt bankfack. I december 1972 övertalade Lagerkvist och Per Gahrton Olof Kleberg att bli redaktör, och han accepterade uppdraget. Med startbidrag från Gustaf Douglas, då vd på Dagens Nyheter, och Olof Wahlgren, Sydsvenska Dagbladets ägare, kom tidskriften igång igen. Det första numret gavs ut sommaren 1973. Från och med nu skötte stiftelsen tidskriftens handhavanden helt och hållet, och Liberal Debatt upphörde därmed att vara det liberala studentförbundets organ, även om kontakterna fortfarande bibehölls mellan förbundet och tidskriften. Frihetlig Socialistisk Tidskrift fortsatte ges ut under 1970-talet, men Frihetliga socialisters förbund upplöstes kort efter namnbytet.

1973–81

Återstart, kårarbete och nya frågor

ÅTERTAGANDE

Vissa tidigare medlemmar i SLS, som gått över till FPU under vänstereran, förberedde vid denna tid (1972–73) ett återtagande av studentförbundet. Det fanns en vilja att återuppliva studentförbundet, dels från dem som tidigare varit aktiva, dels från FPU-håll, där värdet av att ha en plattform som kunde nå studenter sågs som viktigt. Håkan Holmberg, då anställd som förbundssekreterare på FPU:s förbundsexpedition, valdes vid en improviserad kongress i Uppsala 1973 till ordförande i Liberalt Studentforum, en provisorisk lösning vars initialer valts för att underlätta ett namnbyte. Året efter byttes mycket riktigt namnet, till Liberala Studentförbundet.

Till förste ordförande i det återstartade studentförbundet valdes Peter Honeth, som kom i första hand från fp-håll. Honeth hade varit ordförande i SFS och hade därför tyngd bakom sitt namn i frågor som rörde studentpolitik, och hade dessutom kompetens inom att sköta en organisation. (Honeth hade även suttit en kort period i förbundsstyrelsen för LF 1970.) De första åren efter 1973–74 ägnades åt att bygga upp organisationen på nytt. På riksplån fanns bara hundratalet medlemmar, och så gott som ingen kontinuerligt fungerande klubb. Genom bidrag och administrativ hjälp från folkpartiet och FPU lyckades studentförbundet så sakteliga komma på fötter. Mest drivande var klub-

barna i Uppsala, Göteborg och Lund, även om mycket i början administrerades av Håkan Holmberg på FPU-kansliet. Ordföranden adjungerades också till folkpartiets partistyrelse, vilket sågs som ett viktigt steg.

Efter Peter Honeth blev Johan Hermelin ordförande, 1975. Hermelin hade varit vice ordförande under Honeths ordförandeskap och var ledande i Göteborgskubben, som hade varit aktiva i kårpolitiken under namnet Folkpartiets studentförening sedan redan 1973. Under de följande åren växte studentförbundet, trots knagglig ekonomi, genom att klubbar startades på fler och fler orter. I slutet av 70-talet fanns det klubbar i hela tretton städer (även städer med mindre lärosäten, som Falun, Västerås, Östersund och Luleå). Aktiviteterna var också i huvudsak på den lokala nivån, även om årsmöten och konferenser ordnades på riksnivå (i januari 1980 hölls till exempel en konferens i Växjö, med över 30 deltagare från olika klubbar). Medlemsantalet växte stadigt, och 1977 rapporterades 2600 (!) medlemmar vid ansökan om bidrag till förbundet. Denna siffra ska dock tas med en nypa salt, eftersom den byggde på dåligt kontrollerade uppgifter från klubbarna.

Politik som drevs rörde studiesociala frågor, anslag till utbildningsväsendet (bland annat motsatte sig LSF kraftigt de regionstyrelser som den borgerliga regeringen inrättade, eftersom pengarna togs från utbildningssektorn) och studentekonomi (där man ett tag var för studielön). Visst material producerades på riksnivå, däribland en studiesocial broschyr.

KÅRARBETE

Eftersom medel inte fanns för att skapa nya plattformar blev kårerna en naturlig arena för utövande av studentliberal verksamhet. Till LSF knutna kårpartier ställde upp i kårval vid flera uni-

versitet, bland annat i Stockholm, Uppsala, Lund, Östersund, Växjö och Göteborg. Resultatet blev ofta bara några få mandat, mycket eftersom kårpolitiken vid denna tid var starkt polariserad; på ena sidan konservativa och nyliberaler i Fria moderata studentförbundet, och andra moderat-dominerade grupperingar, och på andra sidan radikala vänsterorganisationer. Där mellan försökte LSF hitta stöd – och fann det, i alla fall tillräckligt för att kunna agera vågmästare i kåren vid ett flertal tillfällen.

De frågor som drevs rörde också uteslutande studentfrågor: studiefinansiering, kårpolitik, högskolans utformning och kårobligatoriet (vilket man först var mot, sen för), men även internationella frågor diskuterades. En enklare tidning, Studentliberalen, framställdes också. Verksamheten handlade främst om pressmeddelanden, uttalanden, artikelförfattande och liknande, samt stöttande av liberala kårpartier. Eftersom organisationen dränerats på resurser och aktiva under vänsterperioden så riktades mycket av fokus på att använda andra organ, främst kårerna, för att föra ut liberal studentpolitik.

I Stockholm dominerades kåren mellan 1971 och 1977 helt av moderatanknutna Borgerliga Studenter Opposition '68, men i kårvalet 1975 ställde kårpartiet Liberalerna åter upp och fick tre mandat. Liberalerna fortsatte ställa upp i kårvalet under resten av 70- och 80-talet, och låg alltid mellan två och fyra mandat, vilket motsvarade ungefär 10 procent av rösterna i kårvalen. (Vid denna tid röstade omkring 1/3 av studenterna i kårvalet, att jämföra med bara var tionde idag.) BSO'68 såg Liberalerna som ett irritationsmoment, eftersom Liberalerna ofta blev vågmästare.

1978 gjordes en uppgörelse med BSO'68 för att garantera borgerligt styre, och Liberalerna fick in Peter Skoglund, Harry Goldman, Ulrika Francke, Eva Lundin-Bosved och Mats Lindbäck i kårstyrelsen – en majoritet liberaler, trots att Liberalerna

bara erhållit två mandat i fullmäktige. Även i Växjö och Göteborg kunde liberalerna under perioder styra på grund av sin vågmästarposition.

RADIO, ARKITEKTUR OCH SOLIDARITET

I Stockholm fick klubben, via sitt inflytande i kåren, möjlighet att introducera nya verksamheter. En av dessa var närradio, som både kåren och klubben sände. Närradio hade införts 1978, och LSF i Stockholm var bland de första i landet att sända närradio, både själva och via kårens Radio-SUS. Stuart Ward, medlem i Stockholmsklubben och bördig från Storbritannien, tog in idéer från brittisk radio, som användandet av jinglar och spelande av modern rock. Detta blev stilbildande, och LSF var tungan på vågen i närradiörörelsen som under 80-talet skulle nå stor popularitet.

En annan fråga LSF jobbade med i Stockholm var studiemiljön. Stockholms universitet hade byggts ute på Frescati, som i princip var ett tomt fält, med fem fyrkantiga byggnader i miljonprogramsstil, och ansågs av många stelt och sterilt. LSF och BSO'68 engagerade Ralph Erskine, en då okänd brittisk-svensk arkitekt, till att rita nya byggnader till Frescati, vilket resulterade i bland annat Allhuset, universitetsbiblioteket och Juristernas Hus. Erskines tankar bidrog också till utveckling av Frescati som ett sammanhållet campus. Senare kom Erskine att utforma även Aula Magna, såväl som byggnader i andra svenska städer och i Storbritannien och Kanada.

Det internationella engagemanget hade länge varit viktigt inom studentförbundet, och det togs med även till kärverksamheten. Tomas Thorsén hade i en skrift för studentförbundet förordat att bistånd endast ska gå till demokratiska länder, en tanke som vid denna tid var kontroversiell. Kåren hade tidigare gett

kårpengar till bland annat den palestinska terrorgruppen PFLP och till Vietnamrörelsen. LSF arbetade för att stödet skulle gå till demokratiarbete, och stödet till den antikommunistiska fackför- eningsrörelsen Solidaritet i Polen blev en viktig punkt. 1981 reste kårstyrelsen till Polen för att stödja Solidaritet, och man samlade även in pengar och reste ner till Polen med tryckpressar för att hjälpa Solidaritet trycka material. Drivande i detta arbete var Ülo Ignats från LSF Stockholm.

På Stockholms universitet drev Liberalerna också igenom att kåren skulle tillhandahålla studentdagis på Gula villan, så att även studenter med barn skulle kunna bedriva heltidsstudier. Detta var en radikal tanke vid denna tid, eftersom alla daghem var kommunala. Fristående dagis var i början av 80-talet starkt omdebatterat, trots att de inte var många; kåren var en av de för- sta aktörerna som drev fristående dagis.

FÖRHÅLLANDE TILL FPU OCH FOLKPARTIET

Studentförbundets klubbars verksamhet kretsade mycket kring idédebatt och debatt om aktuella politiska frågor, utöver stödet till de liberala kårpartierna. Varje år hade man kongresser med heta diskussioner kring åsiktsprogram. Programskrifter togs fram och uttalanden gjordes vid nästan varje styrelsemöte, och fick visst mediautrymme. Man hade möten med politiska dis- kussioner, ofta med de traditionella höger-vänster-skiljelinjerna, men studentförbundet var generellt tämligen homogent. LSF ansågs stå mer till höger än FPU, speciellt av FPU själva, som såg studentförbundet som en stöddig lillebror. Eftersom man nästan uteslutande drev studentfrågor hade LSF inte mycket med FPU att göra. LSF hade dock starkt stöd från folkpartiet, där man hade representanter i både partistyrelsen och vid riksdagsgrup- pens möten. Många som vid den här tiden var ledande i folkpar-

tiet hade bakgrund i studentförbundet under 60-talet och kände starkt för LSF. Erfarenheterna många inom LSF hade från att bedriva kärvalskampanj blev också värdefulla för folkpartiet vid valkampanjer, där LSF deltog.

Lokalklubbar fanns vid denna tid i Stockholm, Göteborg, Skåne (Lund och Helsingborg), Umeå, Uppsala och Växjö. I Stockholm fanns aktiva lokalföreningar på Universitetet, KTH och Handelshögskolan. På möten i Stockholmsföreningen kom mellan 20 och 30 personer, och totalt hade man runt 150 medlemmar i Stockholm (inga samlade siffror finns gällande riksplandet, men runt 4–500 är en rimlig uppskattning). Vid vissa perioder hade liberalerna starkt inflytande över tre kårer (Stockholm, Göteborg och Växjö) samtidigt, vilket gjorde dem till en viktig gruppering inom SFS. SFS var på denna tid splittrat mellan vänstergrupper och moderater, och liberalerna fick där, liksom på många kårer, en vågmästarroll.

1981–91

Partiledarbyte, förlust av kåren och avmattning

KÅRPOLITIK

Inom kårverksamheten sprack 1980 den styrelsekoalition Liberalerna och BSO'68 hade haft på Stockholms universitet sedan 1978. Liberalerna var mot de besparingar BSO'68 ville göra i verksamheten, och lämnade sina poster när ingen uppgörelse kom till stånd. Efter kårvalet hösten 1980 återkom Liberalerna i kårstyrelsen tillsammans med BSO'68, men efter valet 1981 valde BSO'68 att bilda styrelse ensamma. Det skulle dröja åtta år innan Liberalerna återkom i styrelsen för Stockholms universitets studentkår, trots i princip oförändrat stöd i kårvalen under 80-talet. BSO'68 förlorade kårvalet 1985, för första gången sedan partiets bildande.

Under 80-talet förlorade "kårhögern" också greppet om SFS, främst till de kårfackliga partierna. I början av 80-talet hade man haft ett gott inflytande, och Liberalerna – i egenskap av att ofta vara vågmästare – särskilt. Mats Lindbäck från LSF Stockholm var till exempel vice ordförande i SFS 1981–82.

FÖRHÅLLANDET TILL FP OCH FPU

Relationen med FPU hade länge varit kylig men artig. LSF ansågs vara "höger" av FPU – till exempel var LSF för friskolor,

vilket FPU var mot, och ville se mer kunskapsinriktade krav vid antagningen till högskolan. Förhållandet förbättrades markant då Torbjörn Pettersson blev ordförande i FPU 1985. Den vänsterbetoning och kritik mot marknadsekonomi som länge funnits i FPU men inte i LSF (i alla fall inte sedan 1973) försvann till stor del under 80-talet, vilket gjorde att organisationerna kunde närma sig varandra åsiktsmässigt.

I folkpartiet var det ideologisk kris i början av 80-talet. ”Den underbara natten”, folkpartiets uppgörelse med socialdemokraterna om skattepolitiken, kritiserades starkt av LSF, som tyckte att fp inte var tillräckligt liberala. LSF var angeläget om förändring. Efter valnederlaget 1982 förordade LSF att Ola Ullsten skulle avgå som partiledare, och hade stöd i det av vissa fp-distrikt. Partiledningen ville dock hålla ihop organisationen och inte agera för snabbt. Folkpartiet kallade till ett extra landsmöte i början av 1983. LSF fruktade att det skulle bli en ”sovjetisk uppvisning”, där Ullsten skulle applåderas fram som fortsatt partiordförande, och ville markera att det fanns en opposition. Dåvarande ordförande Jan Rejdnell gick upp i talarstolen och begärde sluten omröstning, vilket utlöste kaos på mötet. Hadar Cars, då ledamot i partistyrelsen, som visserligen var omtyckt av LSF men som samtidigt var obrottsligt partilokal, sprang upp i talarstolen innan Rejdnell hunnit kliva ner och skrek: ”Ta tillbaka yrkandet, Jan Rejdnell!”.

Ullsten blev omvald, men inte med acklamation. I oktober samma år fick han avgå till förmån för Bengt Westerberg. LSF hade stöttat Westerberg betydligt tydligare än vad FPU gjort, trots att det var i ungdomsförbundet han hade bakgrund. Han ansågs vara en tydlig marknadsliberal. Det fanns vid denna tid fortfarande en stark vänsterfalang kvar i ungdomsförbundet, och även andra som ogillade Westerberg. Trots det valde Westerberg som partiledare att knyta tunga FPU:are till sig, antagligen ef-

tersom FPU var en starkare organisation. LSF ansågs till viss del vara en rutinerad organisation, med mer betoning på diskussion och ideologi än praktiskt politiskt arbete. LSF hade dock ändå ganska stort inflytande; man var ofta på utbildningsdepartementet och hade möten med utbildningsminister Jan-Erik Wikström och med Jörgen Ullenhag, som var sakkunnig på departementet 1976–82 och hade bakgrund i SLS på 60-talet.

LÅGPERIOD

Under det tidiga 80-talet fanns det klubbar med kontinuerlig verksamhet i Uppsala, Växjö, Göteborg, Stockholm, Lund och Umeå. Stockholmsklubben var mest aktiv, med talarträffar på universitetet varje helg. Även på KTH fanns en lokalklubb med viss aktivitet.

Frågor man drev var bland annat en höjning av bidragsdelen i studentstödet, att *inte* avskaffa kårobligatoriet (man hade ändrat sig i denna åsikt sedan 70-talet, och skulle ändra sig igen senare) och värnande av universitetens frihet. Början av 80-talet såg också ett fortsatt engagemang i Polen, bland annat med en stor manifestation mot Wojciech Jaruzelskis statskupp 1981 på Sergels Torg som LSF var med och arrangerade.

Annars var stora delar av 80-talet en period av låg aktivitet i LSF. Nedgången i kårverksamhet och folkpartiets valnederlag kan sägas vara bidragande orsaker till det – det var inte särskilt populärt bland ungdomar och studenter att vara folkpartist (eller anknuten till fp). I hela landet fanns bara ca 15–20 riktigt verksamma personer, och drygt hundra som gick på möten och deltog i lägre utsträckning.

Förbundet ägnade sig främst åt studiesociala och högskolerelaterade frågor. Riksmöten hölls ibland ute i landet. Arbetet fokuserade mycket på studentsociala frågor. Studentikosa inslag

1981–1991

av typen punsch och ärtsoppa förekom, men dominerade inte. Verksamheten finansierades i huvudsak genom studiecirkelsbidrag och ungdomsstöd från staten, samt visst stöd från fp och partistöd från kårfullmäktige.

1991–2001

Övergång till LUF-nätverk, omorganisering och ny roll

TILLFÄLLIG UPPGÅNG

90-talet blev något av en gryning för LSF. Kommunismen hade fallit 1989, Sovjetblocket upplösts 1991, och de borgerliga hade vunnit valet samma år. En känsla av nytändning fanns.

LSF som organisation var vid denna tid till stora delar illa skött. Inaktiviteten ledde till att folkpartiet drog ned på anslagen, och relationen till FPU var frostig, bland annat för att LSF tidvis hade en nedlåtande syn på FPU. Det var också svårt för studentförbundet att nå den kritiska massa av aktiva medlemmar som behövdes för att få kontinuitet i verksamheten.

Johan Jakobsson tog över ordförandeskapet efter Jörgen Ols-hov 1992, då läget hade börjat förbättras. Jakobsson studerade vid Stockholms universitet och hade kommit i kontakt med LSF i slutet av 80-talet. I kårvalet 1991 ledde han Liberalerna, som hade återkommit i kårstyrelsen 1989, i en valkampanj där man åter betonade kårobligatoriets avskaffande som en huvudfråga på riksplaneln, och Stockholms universitets studentkårs utträde ur SFS lokalt. Jakobsson kom tillsammans med Eva Remnelius in i kårstyrelsen för Liberalerna. Utöver engagemanget i kårpolitiken vid Stockholms universitet och ordförandeskapet i LSF var Jakobsson 1993 också ordförande för Stockholms studenters centralorganisation, SSCO.

Vid denna tid drev förbundet allmänpolitiska frågor som svenskt medlemskap i Nato (folkpartiet hade ännu inte antagit denna ståndpunkt) och en EU-federalistisk linje, även om dessa inte var de viktigaste frågorna. Jakobsson satt i folkpartiets parti-styrelse som representant för studentförbundet och var aktiv där, vilket gav gott intryck på partiets ledning. Internt hade LSF kritiserat partiet vid landsmöten för att ha övervägt samarbete med socialdemokraterna. Man hade också drivit på regeringen att avskaffa kårobligatoriet (vilket den gjorde – men beslutet hann rivas upp av socialdemokraterna efter valet 1994 innan det hade trätt i kraft) och förekommit ett flertal gånger i media. Förbundet gav ut en tidning, Studentliberalen, som fungerade som internt nyhetsbrev/debattforum, men sedan omvandlades till utdelningsmaterial, med annonser och femsiffrig upplaga.

En historisk detalj värd att nämna är att LSF Stockholm lyckades värva den liberale filosofen Karl Popper som hedersmedlem till klubben. Man skrev till honom med en förfrågan och han svarade brevlades att han med glädje accepterade medlemskapet. (Detta var kort innan Poppers bortgång i september 1994.)

ÖVERGÅNG TILL NÄTVERKSFORM: SLUTET FÖR LSF

Trots aktiviteten inom studentförbundet var folkpartiet inte nöjt med hur en del av dess medel användes – bland annat de fester som förbundet anordnade med pengar från partiet. I samråd med Bijan Fahimi – som suttit i kårfullmäktige på Stockholms universitet för Liberalerna 1992 och vid tiden var anställd på LUF-expeditionen som samordnare för LSF – och förbundsstyrelsen gjordes bedömningen att studentförbundet inte hade underlag för egen verksamhet. I en proposition till kongressen i mars 1994 föreslog förbundsstyrelsen att LSF skulle upphöra

som eget förbund och övergå till att vara ett nätverk inom LUF. Som anledningar angavs dels studentförbundets svagheter (dålig ekonomi, inga lokaler centralt, aktivitet på för få orter (vid tiden fanns fyra aktiva klubbar), hård konkurrens och för få medlemmar (ca 300)), dels den nya organisationsformen fördelar (bättre resursallokering, samarbete med LUF och fp såväl centralt som lokalt, mindre administrativt arbete, mm.).

Beslutet om upplösning av LSF fattades vid kongressen 1994, och bekräftades i en andra läsning vid kongressen i maj 1996 (kongressen 1995 sköts upp). Alla klubbar var tvungna att fatta beslut om stadgeändring inför övergången till nätverksform, vilket också skedde smärtfritt. Bijan Fahimi var agerande ordförande under övergångstiden, och Marianne Ahlgren var ordförande för ordförandemötet, som fungerade som styrelse i det nyblivna nätverket.

Liberala Studentförbundet var alltså upplöst, och det nya Liberala studenter såg dagens ljus. Tanken var att LUF och LS skulle arbeta nära ihop – till viss del för att skulle kunna hålla koll på att LS skötte sig. De första åren var aktiviteten låg. I Stockholm drev man kampanj mot de så kallade Thamprofessorerna, med sloganen ”Kvinnor kan utan Tham”. Ett utbildningspolitiskt handlingsprogram antogs vid kongressen 1995. Det är omfattande, och i det betonas allas rätt till kostnadsfri högre utbildning, generellt studiemedel med hälften lån, hälften bidrag, avskaffande av fribeloppet, studentinflytande, att regionala högskolor endast skall ge grundläggande undervisning, pedagogikens betydelse för undervisningen, att fler högskolor ska bli fristående, likabehandling för utländska studenter, förbättring av forskarutbildningen, mm.

Alf Karlsson efterträdde Maria Sandgren vid representantskapet (som ersatt kongressen i LSF) på Gotlands nation i Uppsala 1997. Han arbetade bland annat med att skapa en hemsida för LS. Inför valet 1998 var det första gången LS hade egen verksamhet på Stockholms universitet, med en bemannad valstuga. Utöver motståndet mot Thamprofessorerna drev LS frågor som specialiseringen av universiteten och neddragningen på humanistiska ämnen, mot utflyttning av högskolor på landet och mot ombildningar av högskolor till universitet. Man lyckades skapa en hel del media under Karlssons tid – allt från artiklar på DN Debatt till lokalmedia och även framträdande i TV-soffor. I synnerhet 1998 var ett bra år, delvis därför att ekonomin var god, vilket gav möjlighet till mer aktiviteter.

ORGANISATIONEN

Alf Karlsson avgick våren 1999, efter osämja kring bland annat hans reseräkningar. Stefan Prucha (då Olsson), vice ordförande vid tiden, blev tillförordnad ordförande, tills Stina Morian (då Andersson) valdes till ordförande på hösten. Hon jobbade då på LUF:s förbundsexpedition men slutade när hon blev LS-ordförande. De viktigaste delarna av verksamheten var stöd till lokal-klubbarna, att representera LS i folkpartiets partistyrelse och i LUF:s förbundsstyrelse, och att driva arbetsgrupper. LS var med i folkpartiets högskolepolitiska grupp under Morians ordförandeskap. Det program man kom fram till blev ur LS-synpunkt väldigt bra och lyfte de frågor LS ansåg viktiga. LS gjorde även ett högskolepolitiskt program under Morians tid.

Ordförandemötet träffades ett par gånger per termin. Inte många var aktiva i nätverket, men det fanns runt sex lokalklubbar – däribland Stockholm, Göteborg, Uppsala och Sundsvall. (Stockholm hade också en klubb på universitetet som var re-

presenterad i ordförandemötet.) Stockholm hade omkring två tredjedelar av medlemmarna i LS och var den mest aktiva klubben vid denna tid. Man hade regelbundna talarkvällar på Café Bojan vid universitetet och ställde upp i kårvalen. I kårvalrörelserna ställde sig alla politiska partier tillsammans mot de kår-fackliga. Anledningen var att man ansåg att så länge det finns ett kårobligatorium och kåren driver politiska frågor så var det viktigt att erkänna att det fanns en ideologi bakom. (Några år senare skulle LS bli för ett avpolitiserande av kåren, med motiveringen att kåren inte borde driva politiska frågor.) Lokala frågor man drev vid Stockholms universitet var bland annat nej till byggande av ett nytt kårhus.

2001 tog LSF i samarbete med Centerns Högskoleförbund och Fria moderata studentförbundet fram ett dokument hos Reforminstitutet om en reform av studiemedelssystemet. Stina Morian la mycket energi på arbetet, och LS drev linjen om hälften lån, hälften bidrag och att man skulle behöva ta lånedelen för att få bidragsdelen. CHF och FMSF var mot bidrag och ville ha ett system med bankstudielån.

På riksnivå gavs Studentliberalen ut som intern tidning. Miguel Lopes från Stockholm var redaktör för tidningen en period, och senare Håkan Boström från Uppsala.

FÖRHÅLLANDET TILL LUF OCH FP

LS var under order från LUF att endast driva studentrelaterade frågor, även om det vid talarpubar och liknande diskuterades annan politik. LS fick bidrag till sin verksamhet från fp, men genom LUF. LUF höll inne med dessa bidrag då det gick dåligt för LS, och detta ledde till att LS fick söka pengar för varje enskild aktivitet, vilket försvårade verksamheten. Vissa klubbar – däribland Stockholm, Uppsala och Linköping – fick även bidrag av

1991–2001

fp lokalt. Särskilt Stockholmsklubben hade gott om pengar vid kårvalkampanjerna.

LS arbetade även med LUF:s internationella utskott, där man hade representanter. På LUF-kongresser hade LS två mandat, och på landsmötet fick LS-ordföranden en av LUF:s tre röster. Annars var förhållandet frostigt med LUF, delvis eftersom organisationerna hade helt skild verksamhet och delvis eftersom det fortfarande fanns en skepsis gentemot LS i LUF. Målet hade varit att LS skulle vara en brygga mellan LUF och folkpartiet, men det lyckades inte riktigt. LS blev istället en mix av LUF och folkpartiet.

2001–07

Tillväxt, internationalism och valkampanj

LÅNGSAM UPPRESNING

Under det tidiga 2000-talet var aktivitetsgraden i Liberala studenter låg. Klubbar fanns i Stockholm, Uppsala och Göteborg, men ingen reguljär verksamhet. Folkpartiet låg vid denna tid runt fyraprocentstränsen i opinionsmätningar och många som varit aktiva i Liberala studenter hade tagit sitt engagemang till LUF när Birgitta Ohlsson blev vald till LUF-ordförande 1999. (Ohlsson hade varit ordförande för Liberala studenter Stockholm 1996–98 och suttit i LUF:s förbundsstyrelse under samma period.)

Vändningen kom efter folkpartiets valframgång 2002. Liberala ungdomsförbundet stärktes då och under det kommande året såväl ekonomiskt som medlems- och aktivitetsmässigt, vilket kom även Liberala studenter till del. Förhållandet till LS, som under 90-talet varit kyligt, blev bättre och studentförbundet fick större förtroende. Fredric Skälstad hade tagit över ordförandeskapet efter Stina Morian 2001, och då införde man ett system med två vice ordföranden. 2002 inrättades en arvoderad generalsekreterarpost för LS, och förste generalsekreterare blev Johan Skarendahl, som innan hade varit vice ordförande. Det var första gången sedan Bijan Fahimi som LS hade en arvoderad tjänsteman.

Inför representantskapet 2004 på Handelshögskolan i Stockholm skrev presidiet – då bestående av Johan Britz, Hanna Hell-

quist och David Salsbäck – ett förslag till principprogram som antogs av representantskapet. I programmet betonades särskilt akademins frihet och utbildningskvalitet, marknadsekonomi och internationell demokrati.

INTERNATIONALISM OCH IDEOLOGI

De internationella frågorna kom också upp på dagordningen under 2003–04, främst genom Johan Skarendahls internationella kontakter. Skarendahl hade bott och rest i Sydostasien och demokratifrågor blev tema för en internationell kampanj som genomfördes i samarbete med Luf. Burma, Taiwan och Singapore var de länder som fokus lades på, genom artiklar, utspel och kampanjwebbsidor. LS arrangerade bland annat ett antal talarträffar runtom i Sverige med Chee Soon Juan, ledare för Singapores liberala parti, och ett seminarium med burmesiska demokratiaktivister på Handelshögskolan (som vid denna tid hade en särskilt aktiv lokalklubb) hösten 2003.

Skarendahl slutade som generalsekreterare 2004, när han blev vald till ordförande för LS. Ny generalsekreterare blev Makan Afshinnejad, och under de kommande åren drev LS även fortsatt – ofta i samverkan med Luf – frågor om internationell demokrati, framför allt med inriktning på Mellersta Östern.

Intresset för diskussioner kring liberal ideologi har alltid varit stort i studentförbundet. 2004 startade LS ”Akademi Liberal”, en föreläsnings- och diskussionsserie för ideologiskt intresserade medlemmar. Arrangemanget blev mycket lyckat och har anordnats varje år sedan dess.

KÅRVERKSAMHET AVSLUTAS

En schism inom Stockholmsklubben låg bakom beslutet 2003

att sluta med kårpolitik vid Stockholms universitet. Vid kårvalet 2003 hade klubben på universitet ställt upp som SU-Liberalerna. Efter kårvalet satte sig en person från klubben i kårpresidiet tillsammans med representanter för bland annat kommunistiska Radikal Vänster, trots att Stockholmsklubbens styrelse motsatt sig samarbete med vänstern på universitetet. Detta ledde till att Stockholmsklubben bröt med klubben på universitetet, och klubben lades ned samma år. Den återstartades 2005 men har sedan dess inte deltagit i kårvalen. Inte heller på andra lärosäten har Liberala studenter ställt upp i kårval under de fem senaste åren, även om partier med anknytning till LS suttit i kårfullmäktige i Uppsala och Lund.

POLITIK OCH KAMPANJ

Istället för genom kårerna drev LS högskole- och studentpolitik med organisationen som egen plattform. Motståndet mot kårobligatoriet var den viktigaste frågan, men även studenters ekonomi och fribeloppets avveckling, utbildningskvalitet och motstånd mot femtioprocentmålet, avpolitisering av högskolestyrelserna och arbetsmarknadsreformer.

Dessa var frågor där LS delade uppfattning i stor utsträckning med de andra borgerliga studentförbunden. Ett visst samarbete hade inletts genom en gemensam konferens med FMSE, CHF och KDSF 2004, och viss lokal samverkan förekom. Under Peter Gieseckes ordförandeskap 2005–07 utvecklades detta samarbete, och de fyra studentförbunden gjorde bland annat ett flertal utspel om högskole- och arbetsmarknadspolitik gemensamt.

LS deltog i valrörelserna 2002 och 2006, i huvudsak som kampanjorganisation för folkpartiet på universiteten, och med skiftande resultat. Den valstuga LS hade vid Stockholm universitet i valkampanjen 2002 brändes ned, men trots detta var studen-

terna en viktig väljargrupp för folkpartiets uppgång 2002. Fyra år senare gick valkampanjen bättre (även om folkpartiet backade i valet), och klubbarna i Stockholm, Göteborg, Lund och Linköping deltog aktivt i kampanjandet. Folkpartiet hade varit ledande i att utforma Alliansens utbildningspolitik inför valet, och LS hade genom representanter i partistyrelsen och genom utspel varit pådrivande gentemot folkpartiet. Efter valet 2006 avskaffade regeringen femtioprocentmålet, entledigade alla politiskt tillsatta ledamöter i högskolestyrelser och tillsatte en utredning om kårobligatoriets avskaffande.

VERKSAMHET SENASTE ÅRET

Makan Afshinnejad efterträddes som generalsekreterare våren 2007 av Isabel Sommerfeld, som slutade i september samma år och ersattes av Erik Åslin. Politiskt har högskole- och arbetsmarknadsfrågor och internationellt engagemang fortsatt att vara Liberala studenters viktigaste områden. I december 2006 presenterade LS en rapport om skattepolitik, ”Platt skatt – en väg framåt”. Våren 2007 drev förbundet kampanjer om studenters ekonomi och mot kårobligatoriet. I maj 2006 gjorde en grupp från Stockholmsklubben ett studiebesök i Estland, och knöt där kontakter med det liberala partiets ungdoms- och studentförbund. Hösten 2007 deltog LS vid bildandet av European Liberal Students’ Network (ELSN) i Bryssel, där studentförbund från bland annat de nordiska länderna, Storbritannien, Belgien och Österrike också deltog. I oktober 2007 anordnade LS en resa till Ukraina och Vitryssland, där bland annat de liberala partierna besöktes.

Efterord

Det är inte lätt att sammanfatta 60 års historia i ett förbund med så många turer, åsiktsförändringar, toppar och dalar i aktivitet och personer som passerat igenom. Trots det är Liberala Studentförbundets historia viktig. Förbundet har alltid varit radikalt, aldrig tillrättalagt, och alltid utmärkt sig för kritiska och ideologiska analyser.

I många frågor har studentförbundet legat i framkant i samhällsdebatten: på 50-talet studiestipendieringen och avskaffandet av statskyrkan; på 60-talet tanken om ett federalt Europa, fri abort, svenska atomvapen, sexuell frigörelse, jämställdhet och studentdemokrati; på 70- och 80-talet friskolor, fristående dagis och kommersiell radio; på 90-talet avskaffande av fribeloppet, privatisering av universitet och reformerat studentinflytande.

50-talet var den försiktiga uppstartens tid. ”Studentförbundet bestod av de klubbar som fanns i Lund, Stockholm, Göteborg och Uppsala. Det hölls kongresser någon gång per år. Det var två frågor som överskuggade allt annat: vem som skulle vara redaktör för Liberal Debatt och studiefinansieringen. Först på 60-talet blev SLS mer allmänpolitiska”, säger Svante Nycander, ordförande 1955–56.

Om 50-talet hade varit försiktigt var 60-talet allt annat än det. De första åren var höjdpunkten för ”Tingstengenerationen”, som i den store ideologens anda hade ägnat sig åt filosofisk dis-

kussion och djupgående analys snarare än politisk kampanj. ”Vi var i ett unikt läge, för de andra studentförbunden var inte så politiskt aktiva. Vänstern hade inte vaknat till liv än och de konservativa hade bara social verksamhet, så själva den politiska debatten fanns i huvudsak hos oss”, säger Gustaf Lindencrona, ordförande 1962–63. ”Sen var vi inte främmande för att samarbeta med de andra studentförbunden, när det fanns något där vi hade gemensamma intressen. Vid införandet av studentdemokratien samarbetade vi till exempel med de socialdemokratiska studenterna”, säger Lindencrona.

Mot mitten av 60-talet tog de rabulistiska och provocerande inslagen över. Från att ha varit ett propert och välkämrat förbund blev bilden av SLS som vilt och radikalt den dominerande. ”De viktigaste frågorna var sexualfrågorna: abort, pornografi, sexuella minoriteter. Där var vi på kollisionkurs med folkpartiet, och även FPU tyckte att vi var konstiga. Vi såg det som moral- och frihetsfrågor”, menar Bo Kuritzén, aktiv i Stockholmsklubben 1963–65.

Nu var detta inte en (helt) sann bild, utan snarare något som drevs upp av de uppmärksammade ”sexfesterna”. Den renodlat intellektuella verksamheten hade inte minskat, vilket märks i tidningar och skrifter från denna tid. Inställningen att ideologierna var döda, som omfamnats av Tingstengenerationen, vidareutvecklades under mitten av 60-talet till att utreda planeringens möjligheter för skapandet av ett bättre samhälle. Tilltron låg till att ekonomin kunde fungera effektivare om det offentliga planerade fram goda förutsättningar för marknadsekonomin – på socialliberal grund, naturligtvis. ”Vi var de riktiga socialliberalerna. En intellektuell elit, men med sociala målsättningar”, säger Arne Granholm, ordförande 1965–66 och författare till bland

annat skriften ”Planering i en fri ekonomi”. ”Skrivande och seminarier var den huvudsakliga verksamheten. Vi bedrev politisk studieverksamhet, i egen regi. Det vi lärde oss på universitetet tillämpade vi sen i studentförbundet, och la på våra sociala värderingar. Vi stod långt från dagspolitiken. Det gjorde att folkpartiet tyckte att vi var opraktiska”, säger Granholm.

Från detta gick utvecklingen rasande snabbt vänsterut. Under några få år – 1969–74 – hann studentförbundet byta namn fem gånger, innan det kom tillbaka till liberalismen från utflykterna i vänsteranarkism och frihetlig socialism. I dokument från denna tid kan man notera att det snabbt dök upp en stor mängd nya namn, som inte varit aktiva i förbundet tidigare och som inte syns till efter. ”Vart tog de vägen alla dessa unga människor, vilkas nyväckta entusiasm jag upplevt [...] vid förbundets kongress? Inte tror jag det var många som gick tillbaka in i den liberala fällen”, skriver Britta Grönlund, mångårigt engagerad i anarko-syndikalistiska kretsar och iakttagare av studentförbundets vänsterglidning, i sin bok ”Äventyrens år”. Men åren runt 1970 var ju allt, som det heter i melodin, ”liksom i rörelse”, och mycket av det kortvariga engagemanget kan förklaras med en allmän vänsterglidning – speciellt hos ungdomar – efter 1968, som även studentförbundet fångades upp i.

Den gradvisa återhämtningen blev till stor del möjlig genom engagemanget i kärpolitiken. ”Vi blev en maktfaktor genom att vi började ställa upp i kärvalen. Genom vår maktställning, vår storlek, vår aktivitet och genom att vi var på flera orter – Göteborg, Växjö, Lund, Stockholm, Umeå, med flera – nådde vi inflytande”, säger Harry Goldman, ordförande 1978–80. LSF fann sin plats inom kärpolitiken i en mittpunkt, där man ofta blev vågmästare. ”Antingen var man nyliberal och var med i Fria mo-

derata studentförbundet, eller så var man kommunist på yttersta vänsterkanten. Det fanns inget där emellan, och där hittade vi ett utrymme”, säger Håkan Jonsson, aktiv i LSF Stockholm på 80-talet.

Studentförbundet har alltid ansetts stå aningen till höger om ungdomsförbundet. Genom ett fokus på ideologi snarare än praktisk politik hade studentförbundet också en friare ställning gentemot folkpartiet, vilket möjliggjorde kritik. ”Det var lättare som frejdig studentförbundare att gå upp i talarstolen och kritisera folkpartiet”, säger Johan Jakobsson, ordförande 1993–94. Likaså har studentförbundet alltid haft en akademisk, diskussionsbetonad stämpel, vilket bidragit till åtskillnaden gentemot ungdomsförbundet. ”Vi var ju riktiga kufar”, säger Stina Morian, ordförande 1999–2001, ”så LUF var ju misstänksamma mot oss och vår verksamhet”.

Organisationsformen har varit studentförbundets svaghet och styrka. Att vara en fristående organisation gav självständighet och möjliggjorde en bredare diskussion än bara studentfrågor, men för att vara en egen organisation krävs medel som studentförbundet inte alltid haft. Beroendet av folkpartiet som finansär har alltid funnits. Sedan 90-talet är Liberala studenter ett nätverk inom Luf. Under Peter Gieseckes ordförandeskap har organisationen vuxit sig starkare och har i dagsläget sju aktiva lokalklubbar och omkring 700 medlemmar. De flesta anser inte detta vara tillräckligt för att bilda en fristående organisation, även om många menar att det är ett mål att sträva mot. Det finns även andra problem för organisationen att ta itu med, däribland den skeva könsfördelningen bland aktiva medlemmar.

SLS, LSF och LS har överlevt i 60 år, trots perioder av kapning, pengabrist och medlemsras. Trots detta har det från studentförbundet kommit blivande ministrar, chefredaktörer, författare, riksbankschefer, partisekreterare, börs-VD:er, professorer, universitetsrektorer, näringslivstoppar, generaldirektörer, statssekreterare och många andra som påverkat politiken och samhällsdebatten i Sverige och utomlands.

Hur än organisationen kommer att se ut i framtiden kommer det (förhoppningsvis) alltid finnas liberala studenter, som vill mötas och skapa verksamhet tillsammans. Liberala studenter har en viktig roll att fylla och en stolt historia att falla tillbaka på.

Ordförandelängd

SVERIGES LIBERALA STUDENTFÖRBUND

Bildat 8 maj 1947, avslutat 1969

- 1947–50 Per-Olof Hanson
1950–51 Åke Gafvelin
1951–53 Sigfrid Bengtsson
1953–54 Per Hildning
1954–55 Gunnar Wallin
1955–56 Svante Nycander
1956–58 Torild Lindgren
1958–59 Birger Möller
1959–60 Ernst Klein
1960–61 Hadar Cars
1961–62 Björn Beckman
1962–63 Gustaf Lindencrona
1963–64 Bert Levin
1964–65 Daniel Tarschys
1965–66 Arne Granholm
1966–67 Olof Kleberg
1967–68 Gunnel Arrbäck
1968–69 John Kraft

LIBERALA FÖRBUNDET

1969–70 Magnus Lagerkvist

1970–71 Rickard Murray

1971–72 Jan Carlsson

1972 Frihetlig Vänster

1972–73 Frihetliga Socialisters Förbund

LIBERALA STUDENTFÖRBUNDET

Bildat 1 september 1973 (konstituerat 21 september 1974), avslutat 1996

1973–74 Håkan Holmberg (Liberalt Studentforum)

1974–75 Peter Honeth

1975–78 Johan Hermelin

1978–80 Harry Goldman

1980–81 Ulrika Francke (då Tengroth)

1981–83 Jan Rejdnell

1983–84 Mats Wiklund

1984–85 Björn Ljung

1985–86 Lars Johansson

1986–88 Paul-Anders Paulson

1988–89 Carl-Johan Åsenius

1989–92 Tove Poon

1992–93 Jörgen Olshov

1993–94 Johan Jakobsson

1994–96 Bijan Fahimi (agerande ordförande under övergångsperiod)

LIBERALA STUDENTER

- 1995–96 Marianne Ahlgren (ordförande i ordförandemötet)
1996–97 Maria Sandgren
1997–99 Alf Karlsson
1999 Stefan Prucha (då Olsson; tf ordförande)
1999–2001 Stina Morian (då Andersson)
2001–02 Fredric Skälstad
2002–04 Johan Britz
2004–05 Johan Skarendahl
2005– Peter Giesecke

LIBERAL DEBATTS REDAKTÖRER 1948–72

- 1948–50 Åke Gafvelin
1951–53 Göran Lindahl
1953–56 Per Hilding
1956 Sigfrid Bengtsson (nr 2–8/56)
1957 Åke Gafvelin, Olle Gellerman, Göran Lindahl (nr 1–4/57)
1957–58 Olle Gellerman, Kai Henmark
1958–60 Kai Henmark
1960–61 Hans Hederberg, Ernst Klein
1961 Hans Hederberg (nr 2–8/61)
1962–64 Lars Furhoff
1964–65 Arne Granholm, Kjell Goldmann, Nils-Eric Sandberg
1965–67 Thomas Hall, Hans Nestius
1967–68 Per Gahrton
1968–70 Ingvar Wik
1970–71 Staffan Sundin
1971–72 Jörgen Ohlsson

Denna skrift bygger till stor del på Liberal Debatt åren 1947–71, skriftserien Fakta och Åsikt (i synnerhet skrift nummer sju, ”Studentliberal utveckling” av Jörgen Ullenhag) och avhandlingen ”Välfärdens rebeller” av Lena Lennerhed, vilka är de främsta skriftliga källorna till förbundets tidiga historia. Information om kårverksamheten kommer till stor del från skriften ”BSO’68 – 25 år i studenternas tjänst”. Handlingar från Riksarkivet och Kungliga Biblioteket har också varit till hjälp.

Därutöver har intervjuer med Svante Nycander, Gustaf och Birgitta Lindencrona, Bo Kuritzén, Arne Granholm, Peter Honeth, Håkan Holmberg, Johan Hermelin, Harry Goldman, Ulrika Francke, Mats Wiklund, Håkan Jonsson, Johan Jakobsson, Bijan Fahimi, Rickard Eriksson och Stina Morian genomförts för skriften. Vi vill tacka alla dessa hjärtligt för deras medverkan, utan vilken skriften inte kunnat bli till.

Tack också till John Kraft, Peter Giesecke, Eva Bosved, Carl-Johan Åsenius, Svante Kindberg, Peter Lund, Erik Wassén, Alf Karlsson, Magnus Bergström, Olle Wästberg, Olof Kleberg, Janerik Larsson samt till framlidne Andres Käärik för benägen hjälp med dokument, information och råd .

Ett slutligt tack också till Stiftelsen Karl Staaffs Fond för frisinade ändamål, som gjort utgivningen av denna skrift möjlig.